

VIDA SAVONIAKAITĖ

Lietuvos istorijos institutas
Lithuanian Institute of History

ESU LIETUVIS PASIENYJE

Lithuanian on Borderland

SUMMARY

Contemporary communities contain 'multivocal' notions of people. To people who support multicultural policies and other ideas of post-industrial polyethnic states, ethnicity has become less important. The individual opinions are controversial. The changing relationship between ethnic, cultural and national identity in Europe and beyond has given rise to ongoing discussion in anthropological theory. Under conditions of globalization, we come across what theorists call 'cross-border', 'situational' ethnicity, 'narrative' identity. What are the consequences of this weakening factor of being on borderlands? I argue that the coexistence of different ethnic groups inspires the *securitisation*. The paper will discuss the theoretical approaches and the different cases of changing notions of belonging, of "them and us" and correlated roots of insecurity on Lithuania's borderlands during 2000-2017. By a constructivist approach the paper will compare the interdisciplinary notions of belonging with inter-cultural networks of the political demands of modern societies and concepts of Lithuanianess. The focus is on small communities and individuals in history on the borderlands of West, North, and East Lithuania.

SANTRAUKA

Šiuolaikinių bendruomenių nacionalumą atskleidžia „daugiabalsės“ žmonių sampratos. Daugeliu atvejų etniškumas tapo ne toks svarbus žmonėms, kurie palaiko multikultūrinę politiką ir kitas postindustrinės pilietinės valstybės idėjas. Individualūs požiūriai yra kontroversiški. Kintanti etninės, kultūrinės ir nacionalinės tapatybės Europoje priklausomybė skatina šiuos klausimus nagrinėti teoriniais antropologiniais ir tarpdalykiniais požiūriais. Globalizacijoje ir migracijoje matome „tarptautybinį“, „situacinį“ etniškumą, „naratyvų“ tapatybę. Kokios silpnėjančių priklausymo tautai, „jų ir mūsų“ sampratų pasekmės? Keliu hipotezę, kad skirtingi žmonių „saugumo pojūčiai“ priklauso nuo etninių grupių bendrabūvio istorijoje. Straipsnyje nagrinėjami teoriniai ir skirtingi besikeičiantys nacionalumo, nesaugumo realijų atvejai Lietuvos pasieniuose 2000–2017 m. Daugiausia aptariami klausimai: kaip pasieniuose lietuviai nusako savo ir Kito nacionalumą, tapatybes, šiuolaikiniais akademiniais terminais tariant, priklausomybę tautai? Kokios istorinės

RAKTAŽODŽIAI: lietuviai, pasienis, migracija, saugumas.

KEY WORDS: lithuanians, borderland, migration, security.

realijos glūdi sava / svetima, namai / kita sampratose? Kaip skiriasi etninių grupių požiūriai? Ar šiame migracijos amžiuje dar svarbi lietuviams etnografinė priklausomybė? Kokios kultūrinės vertybės siejasi su saugumo jausmu žmonių nacionalumo sampratose?

ĮVADAS

Žmonių saugumas mokslininkų aptariamas kaip tarpkultūrinio sutarimo vertybė. Zygmundo Baumano teigimu, „kuo daugiau imigrantai jaučia, kad jų prigimtinės kultūros tradicijos yra gerbiamos adaptuotoje valstybėje, tuo mažiau jie nemėgsta, nekenčia, atmeta, bijo, kovoja prieš skirtingas tapatybes; kuo patrauklesnės naujosios šalies kultūrinės galimybės, tuo mažiau imigrantai atskiria visuomenėje“¹. Šios idėjos siejasi su etninių istorinių procesų problematika, integracija, kerštu, tarpininkavimu, valstybingumu įvairiuose pasaulio regionuose². Taip pat, mano tyrimų duomenimis, pasienyje tapatybės yra „instrumentalios“, „situacinės“ ir iš naujo konstruojamos „naratyvų“, kai Lietuvos pasienyje politinės ar kitos aplinkybės sukelia kultūros dichotomijas³. Žvelgdami į šiuos procesus nuodugniau ir plačiau, prisiminkime Z. Baumano interpretaciją, kad esame „istorijos dariniai, kadangi kuriame istoriją, sąmoningai ar ne. Mūsų valia ieškoti atsakymų, tiek veiksmis, tiek ir žodžiais“⁴. Šiuo straipsniu siekiu atskleisti, kaip 2000–2017 m. migruojantys lietuviai valstybės pasieniuose identifikuoja savo tautines, etnines, kultūrinės, teritorines tapatybes ir kartu saugaus bendrabūvio vertybes. Daugiausia domėsiuosi klausimais: kaip pasieniuose lietuviai nusako savo ir Kito nacionalumą, tapatybes ar, šiuolaikiniais akademiniais terminais tariant, priklausomybę tautai? Kokios istorinės realijos susijusios

su sampratomis sava / svetima, namai / kita? Kaip skiriasi etninių grupių požiūriai? Ar šiame migracijos amžiuje dar svarbi lietuviams etnografinė priklausomybė? Kokios kultūrinės vertybės siejasi su saugumo jausmu žmonių nacionalumo sampratose?

Teorinis šio tyrimo pagrindas yra Z. Baumano idėja, kad egzistuoja griežta koreliacija tarp nesuprastos grėsmės ir problemiško kultūrinių skirtumų „nuginklavimo“. Nesantaiką tarpkultūrinuose dialoguose gali sukelti įveikti kultūrinio separatizmo impulsai. Šių problemų sprendimas – tai „bendros žmonijos ieškojimas“⁵.

Interpretuojant Z. Baumaną, pirmiausia „būti nestabiliam“ – tai kalbėti apie „jų ir mūsų“ reikšmes. Be to, „būti nestabiliam“ galima suvokti kaip jėgos ir veiksmo asimetriją: „jie gali, o mes negalime“... Mes priklausome nuo tos malonės įvairiais savo pragyvenimo aspektais ir pan. Apibrėžimas paremtas Martino Heideggerio, Jean-Paulio Sartre'o atliktais tyrimais⁶. Svarbu pažymėti, kad etnografinius tyrimus mokslininkai laiko labai svarbiais šiai problematikai analizuoti. Akcentuojama atstumo tarp tyrėjo ir tyrinėjamų subjektų reikšmė.

Akademinuose debatuose „saugumo“ (*securitisation*) terminas pasirodė visiškai neseniai. Z. Baumano teigimu, šis svarbus terminas reiškia suvokti ir apibūdinti, dažnai perklasifikuoti „nesaugumo“ pavyzdžius⁷. Pasak Andreas Rauho,

„kultūra“ ir „tarpkultūriškumas“ šiuolaikinėje migracijos eroje siejama su „saugumo studijomis“ (*security studies*)⁸. Ieškoma svetimo ribų ir reikšmių.

Apibendrinami ankstesnius etnologų darbus, skirtus Lietuvos pasienio bendruomenių nacionalumo analizei, visų pirma išskirkime 1998 m. paskelbtą Petro Kalniaus mintį, kad Lietuvos tautinių mažumų pilietinės bei kultūrinės integracijos į Lietuvos visuomenę problemos susijusios su gana dideliu etninių bendruomenių vidiniu kultūriniu uždaru. Panašios problemos būdingos beveik visoms Rytų Europos šalims⁹. Priešingai, 2005 m. daug Lietuvos–Latvijos pasienio ruožo lietuvių, pasak Sauliaus Sužiedėlio, Irenos Reginos Merkienės, buvo autochtonai ir palankiomis sąlygomis puoselėjo savo kultūrą¹⁰.

Antra, istoriniai įvairių etninių grupių mentaliniai žemėlapiai, remiantis Dariaus Staliūno ir kitų tyrimais, atskleidžia skirtingas Lietuvos sampratas¹¹. Šiuolaikinis gyvenimas Pietryčių Lietuvos pasienyje, Dariaus Daukšo teigimu, leidžia palaikyti įvairialypį Lietuvos lenkų ryšį su valstybe ar valstybėmis¹². Mano atliktų etnografinių tyrimų duomenimis, migruojanti visuomenė įvairiai interpretuoja savo nacionalumą, o pasakodama apie „tradicijas“, nusako skirtingų etninių grupių bendrabūvį.

Trečia, savo ir Kito tyrimų laukas krypo į istorinius kultūrinius, regioninius visos Lietuvos ar atskirų etnografinių regionų savitumus – kultūros reiškinių ir kultūrinių tapatybių tipus, koreliaciją, asimiliaciją ir difuziją¹³. Daugiausia tyrėjai domėjosi Pietryčių ir Šiaurės Lietuvos pasieniu. Akivaizdu, savo ir Kito

vaizdiniai, kultūra, nacionalumas etnologų mažai atskleisti platesniu migruojančių įvairių etninių grupių požiūriu.

Mokslo darbai ir mano naujausi etnografiniai tyrimai rodo, kaip Pietryčių Lietuvos pasienių bendruomenės išsiskiria uždaru, Pietryčių Latvijos pasienio – lietuvių autochtonų kultūra, kaip istorijoje pasienių erdvė keičiasi, kultūra įgyja naujų reikšmių; jų visų sykiu neapimsime, o šiame straipsnyje analizuosime mažiau ištirtas Šiaurės, Vakarų ir Rytų Lietuvos bendruomenes, remdamiesi migrantų požiūriais. Keliu hipotezę, kad skirtingi žmonių „saugumo pojūčiai“ priklauso nuo etninių grupių bendrabūvio istorijoje. Nagrinėsiu: 1) teorines etnografijos prielaidas; 2) migruojančių žmonių požiūrius į namus / kita; 3) skirtingų tautų „namų“ sampratas; 4) maišytų etninių ir teritorinių grupių bendrabūvį; 5) „saugumo pojūčius“ ir nacionalumą pasienyje.

Konstruktiviu lyginamuoju teoriniu požiūriu atskleisiu, kaip Lietuvos pasienio gyventojai etnografiniuose pasakojimuose nusako nacionalumą, „jų ir mūsų“ reikšmes, o kartu ir „saugumo pojūčius“. Situacijas naratyvuose lyginsiu su stebėjimų dalyvaujant etnografiniuose tyrimuose ir kt. rezultatais. Sienų režimą suprantame kaip netikėtus susitikimus, įtampas, konfliktus ir ginčus. Pasieniai taip pat gali būti interpretuojami kaip sienų kirtimas, kaip rezistencijos veiksmai ar kt.¹⁴, kur tapatybių sampratos bei savo ir Kito vaizdiniai, mano tyrimų duomenimis, ypač išraiškingi. Pasienius apibūdinsiu kaip daugiakultūrinius savaip lietuvių, įvairių etninių grupių, interpretuojamus „namus“, regionus, vietas.

TEORINĖS ETNOGRAFIJOS PRIELAIDOS

Šiuolaikiniu antropologiniu teoriniu požiūriu, kalbant apie etniškumą ir nacionalumą, svarbu pažvelgti į „žmonių balsus iš apačios“. Mokslininkai kritikuoja modernius sukonstruotus tautos kūrimo naratyvus¹⁵. Amerikiečių ekonomikos antropologo Stepheno Gudemano ir vokiečių antropologo Chriso Hanno žodžiais, kai kiekvienas tyrėjas iš lokalių perspektyvos „veidas į veidą“ (*face to face*) patiria socialinio gyvenimo kokybę, jis gali atskleisti gyvenimo realybę. Svarbu neiškraipyti ar romantizuoti „holistinio“ mažų bendruomenių socialinių ryšių pobūdžio¹⁶. Etnografijoje *namuose* siekiau objektyvumo. Etnografinius tyrimus Latvijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Vokietijoje vykdžiau 1996–2017 m.¹⁷, trumpai grįždama į kai kurias vietas, ilgiau ar trumpiau gyvendama ir stebėdama miestų, miestelių ir kaimų individus bei bendruomenes. Be to, 1991 m. tyriau lietuvių salas Baltarusijoje, o 2017 m. – Vokietijoje; šiame darbe jie – palyginamieji kaip „jie ir mes“.

Metodologiniu požiūriu, sekant anglų antropologu Timu Ingoldu, švedų antropologe Anne S. Gronseth ir kitais, pranokstatys ribas žodžiai ir vizualiniai stebėjimai sukelia jausmus, skatinančius dalytis patirtimi. Išgyvenant įtampą tarp susidūrimų tarp savo ir Kito patirčių būti šiame pasaulyje, galima rasti etišką požiūrį ir šaltinį, kuris pranoks savą moralę ir sukurs nuoširdų žinių apie Kitą režimą¹⁸. A. S. Gronseth teigia:

žmonės ir žinios apie juos yra sudarytos ryšių tarp savęs ir Kito. Šie yra jau socialiniais vaizdiniais ir jėgos ryšiais paveik-

ti. Todėl ryšys pats-Kitas taip pat subjekta-intersubjektyvumas yra visuomet istoriškai ypatingas ir įgauna išskirtines formas skirtingu laiku.¹⁹

Pasirinkdama, ką kalbinti, neturiu jokios išankstinės informacijos apie žmogų; pirmiausia stebiu aplinką ir siekiu sutikti įdomių individų, kurių lytis, amžius, išsilavinimas ir socialiniai interesai būtų kuo įvairesni. Paskui žmonės nurodo savo pasakojimuose kitus įdomius asmenis. Tokiu būdu atskleidžiamos „daugiabalsės“ platesnės visuomenės sampratos.

Ieškoma *savo, svetimo, Kito* ribų ir reikšmių bendruomenėje bei kultūroje, suteikiančioje „saugumo“ jausmą. Anthony'io P. Coheno manymu, žmonių vietos jausmas vaizdžiai nusako jų „priklausomybę“²⁰. Nagrinėdama idėjas, balsus ir pasakojimus, didžiausią dėmesį kreipiu į žmonių nacionalumą, „namų“ sampratas ir tarpusavio ryšius bendruomenėje.

Vokiečių tyrėjo Andreas Rauho teigimu, „kultūra“ pati savaime daug reiškianti ir mažai difuzinė. Nacionalinė kultūra laikoma ne tik geografiniu konstruktu, daugiau įvairių „kultūros kambarių rūšimis“, kurias galime lyginti su senosios kultūros interpretacijomis Secesijos kultūroje. Siekiama atsekti, kokiai kultūrai priklauso kuris nors reiškinys²¹. Daugelio mokslininkų sutarimu, migracijos procesuose išskyla nauji klausimai: koks semiotinis kultūros suvokimas, kokios kalbos formos²² bei jų interpretacijos, kaip „saugumo pojūčiai“ geografinėje erdvėje.

Nagrinėju pasienį kaip prieštarigus vaizdingus bendrabūvio atvejus. Etno-

grafiniai tyrimai daugiausia apima nedidelių miestų ir miestelių ar kaimų realijas. Nuo seno mokslininkų miestietiškomis yra vadinamos „socialinės sąlygos, nurodančios esminius kasdienio gyvenimo įpročius, galvojimo būdus, bendravimą“²³. Remdamasi Henri Lefebvre (2003[1970]), Julie-Anne Boudreau teigia, kad miesto gyvenimas yra politinis gy-

venimas; miestietišku laikome žmonių savitus „ryšius su erdve, laiku ir mobilumu“²⁴. Miesto įvairovę tarpetniniu požiūriu tyrinėjo dar Čikagos mokykla²⁵, o šiuolaikinė Europos pasienių erdvė, daugelio antropologų sutarimu, ne mažiau svarbi. Todėl pateikiu ilgesnius žmonių pasakojimus, kuriuose bendrabūvis būtų atskleistas „balsais iš apačios“.

NAMAI / KITA MIGRUOJANTIEMS

Monsinjoras kunigas Pranciškus Ščepavičius iš Baisiogalos, gyvenęs įvairiose vietose Lietuvoje ir tremtyje Sovietų Rusijoje, pasakojo:

Lietuvis, katalikas, 10 metų komunizmą statė šiaurėje lageryje. Pats žemaitis, tuo didžiuojuos. Mano tėveliai žemaičiai. Žemaitija iš istorijos verta pagarbos. Labiausiai priešinosi svetimai įtakai žemaičiai. Savo kalba. Savi papročiai. Papročiai daug nesiskiria. Žemaitijoje negaminamas alus, iki karo negaminama naminė. Aukštaičiai gamino alų, alus kaip Palestinoje duona ir vynas... Didelio skirtumo nerastų. Dirbo Aukštaitijoje, daug kas neįtarė, kad aš žemaitis. Man smagu su žemaičiais pasišnekėti žemaitiškai. Raseiniškiai dūnininkai. Moku moku – Douk dunas, douk pyno“... Žinot, ką gi aš mokiausi, vestuvėse, krikštynose nedalyvaudavau – tiesiog nežinau. Seniau nuolatinė daina, einam į darbą – daina, grįžtam iš darbo – daina. Linaminis jaujoje, baisios dulkės – pabaigė darbą ir užtraukė dainą vidury nakties. O gavėnioje užgieda, man liepia keltis, o gretimame kaime didelė šeimyna jau dainuoja. Iš ryto eina į darbą ir daina?

Kur gyvenu (Baisiogaloje. – V. S.), čia turėtų būti ir mano kapas. Parašiau testamentu. Baisiogala atsirado po karo. Čia

buvo dvaras ir bažnyčia. Vietoj dvaro kumetynų prie plento pasidarė davatky-nas. Kai buvo sodybų griovimo metai – daug susikėlė. Čia buvo labai remiamas valstybės tarybinis ūkis. Pristatyta trobesių penkiaaukščių – žmonės subėgo. Komara, kai atėjo Raudonoji armija, pasodino į kalėjimą, Karagandos srityje mirė. Žmona išvažiavo į Lenkiją... žmonės atsiliepia gana šiltai.

Kultūrinis gyvenimas nyksta... Kultūros namai (sovietmečiu. – V. S.) norėjo nustelbti bažnyčią. Matot, dabar dangus ir žemė – viskas skiriasi... (Monsinjoras kunigas Pranciškus Ščepavičius, g. 1918 m. Konjojų k., nebėra to kaimo, Raseinių valsč., turėjo 20 ha, studijavo Vytauto Didžiojo universitete Teologijos fakultete iki 1945 m. Dirba 25 metus Baisiogaloje. Pasakojo 2004 m., F 73 2307(36).

Monsinjoro teiginys „kur gyvenu, čia turėtų būti ir mano kapas“ rodo, kad „namai“ – tai vieta, kur jis gyvena. Pasakodamas apie savo tapatybę, daug istorijų jis siejo su šiais „namais“. Įvairiausių patirčių kentęs, įvairiose politinėse situacijose dirbęs, išgyvenęs monsinjoras kunigas Pranciškus Ščepavičius šiltai atsiliepia apie žmonių sugyvenimą „tarp savų“. Ši sąvoka „tarp savų“ pir-

miausia apima žemaičių istoriją, kalbą ir kultūrą – etnografinius kultūrinius jo „prigimtinus“ išskirtinumus, ypač svarbius kaip tautos istorijos dalis. Antra, tarp to paties likimo žmonių Sibire jis jautėsi „tarp savų“. Trečia, svarbiausia kultūroje – „man smagu su žemaičiais pasišnekėti žemaitiškai“. Ketvirta, nei Sibiro, nei Žemaitijos gimtinės „namų“ vaizdiniai nebuvo nusakyti. Monsinjoras gražiai pasakojo apie Baisiogalos žmonių kultūrinės „tradicijas“. Šias jis siejo su talkomis, bendruomeniškumu. Būtent

toks bendruomeniškumas, monsinjoro žodžiais, „pabaigė darbą ir užtraukė dainą vidury nakties“, rodo žmonių bendrabūvio darną²⁶. Penkta, šiuolaikiniuose etnografiniuose regionuose migravęs ir daug matęs žmogus nesureikšmina lietuvių etnokultūrinių skirtumų, teigia, kad „papročiai daug nesiskiria“. Galiausiai apie Aukštaitijoje gyvenusius įvairių tautybių atstovus „žmonės atsiliepia gana šiltai“. Išnagrinėtas yra nedidelio miestelio, kuriame industrija ir prekyba apmirusi, atvejais.

„NAMUOSE“: SKIRTINGA PRIKLAUSOMYBĖ TAUTAI IR ETNOGRAFINIAM REGIONUI

Kalbėdami apie savo tautybę, Vakarų ir Šiaurės Vakarų Lietuvoje žmonės atskleidžia skirtingų etninių ir tautinių grupių, kartu ir etnografinių bendruomenių, susidūrimus bei kompromisus namuose:

Mama lenkė, tėvas žemaitis – viską žemaitiškai mama išmoko. (Pasakojo vyras iš Kantaučių. VSA TT 18.)

Žemaičiai... iš gretimų kaimų susižėnijo. Kalba [žemaitiškai. – V. S.] ne kiekvienas žemaitis. Į mūsų žemaičių šeimą atkeliavo du lenkai (pase lenkas). Mažeikiškis lenkas šneka žemaitiškai, Trakuose jį vadina žemaičiu. (Pasakojo 1960 m. Šatėse gimusi moteris. VSA TT 32.)

Pateikti pavyzdžiai rodo, kokia svarbi žmonėms yra tos vietovės, kurioje jie gyvena, kalba. Kitų tautybių žmonės, kaip lenkas iš Mažeikių, šneka žemaitiškai. Žinoma, tarmė ne visiems lengvai išmokstama, tačiau lietuviškų miestelių ir mišrių šeimų aplinka skatina „sulietuvėti“ namuose. Panašias tendencijas matysi-

me kitose Europos šalyse. Judith Schlehe pateikia pavyzdžių, kaip mišrios vokiečių–graikų šeimos perima moterų vokiečių tradicijas²⁷. Patvirtinama ir žinoma klasikinė anglų antropologo A. Coheno mintis, kad „priklausomybė“ asocijuojasi su vietinėmis teritorinėmis bendruomenėmis²⁸.

Priešingai, Elena iš Salako, Rytų Lietuvos, kur gyvena daug įvairių etninių grupių, o teritorijos buvo Lietuvos–Lenkijos pasienyje²⁹, teigė:

Sako, lietuvi. Gimė okupuotoje Lenkijos Lietuvoje. Aplink lenkai, o mūsų kaimas lietuviškas, bet mes nemokame gerai kalbėti lietuviškai. Nežinau, gyveno už Dūkšto, netoli nuo Baltarusijos. Mokytojas atėidavo namo iš lietuviškos mokyklos. Jis atėidavo po mokyklos – Nalivaika Bronius. Tėvas bijojo politikos, buvo Amerikoje. Nebuvo nei partizanų, nei sribų – vis tiek septynias šeimas ištrėmė.

Švenčia kaip švenčia bažnyčios. Lenkų viskas tas pats. Taip ir mes švenčiam, mes gi ne maskoliai. Rusai savo laiko. Mažai

jau yra tokių. Jau dabar nieko nedarom. Jau viskas parduotuvėje... kepėm pirma. Turime *ruskaja pečka*.

O kaip nebrangi gimtinė... Sako, lietuviškiausia parapija buvo Daugėliškis... Dabar Vydžiai – Belorusija. Mes neidavom į lenkišką, eidavom už upės Daugėliškin... Dabar eina – o kaipgi. Dukra eina labai dažnai (iš Vilniaus). Kaip brangūs namai, kai išvežė... Kolūkis gal buvo, dabar pelkės pasidarė.

Salake gal rusų emigrantų yra. Vietinių mažai. Kai buvo jaunesni sueidavo. Dabar pusę Salako nepažįsta. Daugiausiai – lietuviai. (Elena g. 1929 m. Jenaus k. Dūkšto apylinkėje, lietuvių, baigė Jenave lenkų mokyklą – 3 klases, užėjo karas. Turėjo 17 ha. 1958 m. iš Sibiro atvažiavo į Salaką. Pasakojas 2004 m. F 73 2307(59).)

Elenai, kuri buvo prievarta išvežta iš namų, „namai“ nepaprastai brangūs ir sieti su „lietuvybe“. Gyvendama nelietuviškoje Rytų Lietuvos bendruomenėje ir aplinkoje, būdama lietuvių „nemoka gerai kalbėti lietuviškai“. Jos gimtinė yra dabartinėje Baltarusijoje, kur lietuviškuose kaimuose gyvenę lietuviai ypač puoselėjo lietuviybę. Tėvai siekė mokyti vaikus lietuviškuose mokyklose; iligus dešimtmečius trukę procesai Rytų ir Pietryčių Lietuvoje, kur vėliau, Vitalijos Stravinskienės žodžiais, sovietinė valdžia vykdė SSRS pakraščių homogenizavimą, tarpetniniai lietuvių ir lenkų ar lenkų ir rusų santykiai buvo įtempti ir priešiški,³⁰ o šiuolaikinės visuomenės dar neužmiršti. Moteris nusako, kaip migracija pasienyje keičia bendruomenę.

Skirtingų etninių grupių „tradicinius“ kultūros ypatumus Elena nusako savitai: „lenkų viskas tas pats. Rusai savo laiko“. Išskiriami kultūriniai religiniai skirtumai, ugdomi bažnyčios. Tuo tarpu,

pasak jos, skirtingų etninių grupių, gyvenančių viename kaime, kartu nedidelėje bendruomenėje, kultūrinės „tradicijos“ supanašėja. „Modernių“ kultūros elementų atsiranda tradicinių švenčių patiekaluose ir pan. Įtaigiai nupasakota Salake vykusi migracija. Šis naratyvas įtikinamai rodo, kaip lietuviybė sieta ne su „tradicine“ kultūra, o su meile, pagarba ir siekiu išlaikyti savo lietuvišką kalbą „namuose“.

Išskirtiniu atveju rusė moteris iš Juodupės, Šiaurės Rytų Lietuvos, etniškai mišrios, daug migravusios šeimos, laiko save ruse aukštaite, nes gyvena Aukštaitijoje ir šneka įvairiomis kalbomis:

Staciatikė-staroverė, rusė. Vyras lietuvis, du vaikai lietuviai, namie kalba lietuviškai. Kokie žmonės yra, su visais sueina... kalba vieną žodį lietuviškai, kitą – rusiškai, – sūnus juokiasi, ot pakalbėjo; žmonės tie patys, skiriasi religija.

Aukštaitė, nežinau kaip čia dabar pasakyti, Lietuvoj gimiau ir gyvenu. Miliūnų kaimą prie vokiečių sudegino. Nieko gero nemačiau – gyvenimas sunkus. Per karą „Nemuną“ (fabriką. – V. S.) sudaužė. Tada pastatė naują, atvežtos naujos mašinos. Seneliai per Pirmąjį karą išvažiavo, mama iš Latvijos. Tėvas gyveno Miliūnuose... Mama iš Subatės, yra „vietinė“. Rusė iš Latvijos. Brolis Latvijoje apsigėdė. Lietuviai nuo mūsų atsiskyrė. Mes einam senybiškai – bažnyčios įstatymų nekeičia. Jaunimas mažai – nelabai kas...

Dabar Juodupės gyventoja. Šaknys Miliūnuose. Kaipgi ne brangi gimtinė? Ten ir žemės yra 8 ha – dukteris dirba – sudegino vokiečiai... čia (Juodupė. – V. S.) antra tėviškė.

Senelis buvo kunigu. Tėtė ėjo bažnyčion giedojoo...

Paska gamino (Velykų patiekalas iš varškės. – V. S.). Dabar nelabai.

Latviai daugiau važinėja... buvo brolienė atvažiavusi. Per Sekmines ėjo ant kapų – savaite pabuvo. Mes dedam ant kapo kiaušinius, du ar tris, ir pabarsto dėl paukščiukų dažytų. Seniau per Sekmines buvo pilna žmonių; grūdų įpildavo terbelėn ir duodavo tiems, kurie sėdi... Mama sakydavo, kai nudažysit kiaušinių, pabarsytykit ant kapų – nieks nemato, tik paukščiukai atskrenda pas mus palest... Daugiausiai dažydavo raudonai. Raudona surišta su švente. (Pasakojo 2004 m. Miliūnų k., 1928 m. gimusi moteris, nuo 1946 m. gyvenanti Juodupėje, F73 2307(48).)

Moteris iš Juodupės puikiai atskleidžia, kaip plačiai vyko migracija Šiaurės Lietuvos pasieniuose ir kaip stipriai ši migracija paveikė bendrus lietuvių, latvių, rusų ryšius šeimose. Pirmiausia žmonės kalbėjo įvairiomis kalbomis vienu metu, rinkdamiesi vieną lietuvišką, kitą rusišką ar lenkišką žodį ir pan. Galime teigti, kad mišri etninė bendruomenė įvairiuose Lietuvos pasieniuose bendraudama tarpusavyje supina įvairias kalbas. Apie tarpetninius konfliktus jie nekalba.

Gimtinė Miliūnai moteriai yra brangi. Juodupę vadina „antra tėviške“³¹. Giliai šaknis Lietuvoje įleidusi stačiatikė-sentikė rusė, kurios močiutė grįžo į Lietuvą, gerai kalbėjo lietuviškai. Ji išlaiko savitas

„tradicijas“. Jos, taip pat kaip ir Elenos iš Salako, teigimu, „tradicijos“ ir ritualai glaudžiai siejami su religija: „mes einam senybiškai – bažnyčios įstatymų nekeičia. Jaunimas mažai – nelabai kas...“ Analogiškai šiame visiškai kitame Šiaurės Lietuvos pasienyje „tradiciniai“ ir „modernūs“ elementai vienaip interpretuojami vyresniosios kartos, kitaip – jaunesniosios. Mano stebėjimai leidžia teigti, kad iš esmės panašiu, tik su savitomis detalėmis bei istorijomis, atvejų Lietuvoje daug.

Rusės mama iš Subatės, kuri yra Latvijoje, laikoma „vietine“. Šiuo atveju skirtingų valstybių pasienyje ryšiai labai glaudūs. „Vietine“ mama gali būti laikoma dėl teritorijos bendrumo bei didelės ekonominės lietuvių migracijos į Latviją buvusioje Sovietų Sąjungoje. Šiuolaikiniu teoriniu požiūriu tai būtų „tarpvalstybinė“ ar „situacinė“ tapatybė. Pati rusė moteris save vadina aukštaite, nes jos dabartiniai „namai“ yra Aukštaitijos teritorijoje. Palyginkime šį pasakojimą su Nigelio Rapporto teoriniais tyrimais, kad „naratyvais“³² nusakoma tapatybė ilgainiui gali keistis, tačiau ši rusė moteris šiuo metu jaučiasi saugiai bendruomenėje, kurioje puoselėja savo kultūrinės tradicijas.

MES MAIŠYTI? TAUTŲ BENDRABŪVIS IR „NAMAI“ PASIENYJE

Pasak Z. Baumano³³, svarbu įsidėmėti, kaip pabrėžė vokiečių sociologas Ulrichas Beckas, kad mūsų pasimetimą veikia skirtingas ar, kitaip tariant, vienas kitam prieštaraujantis savęs suvokimas „kosmopolitinėse situacijose“ ir „kosmopolitinis sąmoningumas“. Stanislovas iš Žagarės pasakojo:

Čia beveik visi *skerslatviai*. Tėvai vietiniai. Čia viskas nuo kalbos. Yra skirtumai. Dukters vyras gražiai kalba, mes maišyti – nei latvis, nei lietuvis, nei žemaitis. Brangi *skerslatvių* kalba.

Mama buvo mokytoja. Tėtė mirė 1946 m. Mama skubėjo atiduoti 14 ha žemės ūkio artelei, parodė pavyzdį kaip kaimo mokytoja, nes grėsė Sibiras. Buvo

penki vaikai. Į Žagarę atėjo pirmieji... čia buvo *žydija*, čia buvo žydų kino salė – vokiečiai susprogdino, sulygino, pastatė du namus. Visko matėm... kai buvo nuosavi ūkiai, vieni kitam padėdavom, talkos būdavo iki 15 žmonių. Madoj buvo alus. Alaus užgeria ir dainuos... Seniau dainuodavo liaudiškas, ėjo į šokius – užmiršta ir uždrausta.

Per valstybines šventes pobūvių nebuvo. Vasario 16-ą žmona pasidabins... Kovo 11-ą, Mindaugo – „savy švenčiam“. Birželio 14 kelia vėliavą. Mažai kelia... Ypatingai jaunimas nieko nežino. Žmonos tėvai tremtiniai, ji liko mokykloje. Nedaug ateina žagariečių... Birželį bus Žagarės šventė, vyšnių šventė. Mažai liko tikrų *žagarvyšnių*... Vežė iš Gorkio vyšnias ir skiepijo į kaukazines slyvas, rūgščias. Vienas kitas dar turi... Anksčiau su draugais daugiau susitikdavo, senių retėja... Vienas kito privengia, per daug nepasireiškia. (Pasakojo 2010 m. Stanislovas, g. 1932 m. Stungių k. Žagarės seniūnijoje Joniškio r., nuo 1953 m. gyvenantis Žagarėje; baigė Stungių pradžios mokyklą, Žagarės progimnaziją. VSA TT 53.)

Naratyvuose matyti dichotomijos tarp Šiaurės ir Rytų Lietuvos gyventojų. Lietuvė Teresė iš Adučiškio, kuri nelaikė savęs „maišyta“, o gyvenime jai teko keltis iš vietos į vietą, manė:

Lietuvė, tėvai lietuviai, šneka lietuviškai – tai kaipgi gimtoji kalba. Katalikai... Vertinu sąžiningą darbštumą, gal meilę Tėvynei... – pagrindiniai. Vertina Lietuvos kultūrą. Svarbu, kas savo, negi vertinsiu gudų ar lenkų... provoslavų papročiai skiriasi.

Valstybines šventes švenčia. Vasario 16-a – svarbiausia. Vėliavas iškelia... Liepos 6-a nelabai man ta šventė. Iškelia vėliavas tremtiniai, jų giminės, kuriems norėjosi Nepriklausomybės, kurie laukė Nepriklausomybės. Masiškai – ne. Dau-

giausiai ateina mokytojai ir pensininkai. Pati eina liepos 16-ą į Škaplierinės atliadus. Būna koncertas.

Tėveliai nešvėsdavo mūsų kaime – buvo Lenkija, net vėliavų trispalvių nebuvo. Lenkų švenčių valstybinių ar buvo? Tarybų metais atėjo įsakymas per Spalio Revoliucijos šventes nedirbti. Gašdino. Vėliavų neturėjo. Miesteliuose kairieji gal ir iškeldavo. Kaimo žmonės nekėlė – bijojo Sibiro, bijojo būti apkaltinti. Daugiau Vasario 16-ą šventė vokiečių okupacijos metais pradinėje mokykloje: buvo labai gražu per Vasario 16-ąją, dainavo, deklamavo. Pokary nieko nebuvo – Spalio šventės, Gegužės, Pergalės... Sovietmečiu po karo Vasario 16-ą slaptai švėsdavo partizanų ryšininkai; jie patys atėdavo, pasėdėdavo, pasivaišindavo, kad niekas nežinotų. Nemažai represuotų buvo. Miškuos jaunimas ir pamiškių kaimai. Miesteliuose reikėjo pasislėpti. Išėjo ir žuvo visi. Žuvo tie, kuriuos areštavo, daug buvo. Adučiškis lenkų metais lietuvių puoselėjo. Švenčionių gatvėje gyveno lietuviai, buvo organizuoti... kovojo dėl lietuvių kalbos bažnyčioje... Veikė šv. Kazimiero draugija. Buvo religinė Lietuva. 1939 m. rugsėjį sovietai atėjo... Lenkų dalis po karo repatrijavo. Lenkų mokykla ir žydų privati mokykla buvo. Lenkų pagrindinė prie bažnyčios. Lenkų mokytojai organizavo lietuvius vaikus, kad Lenkiją mylėtų, taptų... (Pasakojo 2010 m. Teresė, g. 1934 m. Bobėnų k. Dysnos apyl. Ignalinos r. Nuo 1962 m. dirbo Adučiškio mokykloje mokytoja; Vilniaus pedagoginiame institute baigė geografijos ir biologijos specialybę. VSA TT 62.)

Adučiškyje, multikultūrinėje erdvėje, kaip Salake, išsiskiria gražios lietuviybės sampratos. Patriotiški naratyvai tiek Elenos iš Salako, tiek ir Teresės iš Adučiškio. Teresė vertina *savo* kultūrą, priešingai negu vietovėse, kur žmonės autochtonai

gyveno. Tarsi prisiminus Z. Baumaną, politiškai nekontroliuojamų ekonominių jėgų veiksniai³⁴ Šiaurės Lietuvoje daro

įtaką „natūraliems įpročiams“. „Vietinių“ sąvoka pasieniuose siejama su gyvenamąja vietoje.

„SAUGUMO POJŪČIAI“ IR NACIONALUMAS

Išryškėja trys tendencijos, kaip žmonės vertina savo „namus“, kartu priklausomybę tautai ir saugų bendrabūvį pasienio bendruomenėje. Vieni saugiai jaučiasi gyvendami „tarp savų“. Monsinjoro P. Ščepavičiaus teiginys „kur gyvenu, čia turėtų būti ir mano kapas“ rodo, kad savo tapatybę, gyvenimo istorijas ir patirtis jis tapatina su šiais „namais“, kur galiausiai jaučiasi saugus po įvairių migracijų. Nemaloniausių patirčių kentęs, įvairiose politinėse situacijose dirbęs, išgyvenęs, monsinjoras kunigas Pranciškus Ščepavičius šiltai atsiliepia apie žmonių sugyvenimą „tarp savų“. Daug kultūrinių argumentų jis išdėstė kalbėdamas apie dabartinius „namus“ Aukštaitijoje. Šioje aukštaičių bendruomenėje „žmonės atsiliepia gana šiltai“ apie įvairių tautybių atstovus. Etniniai konfliktai nenusakomi. Saugumo jausmą sustiprina kultūrinio pasirinkimo galimybės: monsinjoras įvardija: „smagu su žemaičiais pasišnekėti žemaitiškai“. Jo priklausymo tautai sampratą trumpai galime laikyti modeliu „tarp savų“, kur „savi“ tolerantiška prasme yra lietuvių tautos įvairių etninių grupių žmonės, puoselėjantys lietuvių kalbą ir kultūrą, nesusijusią su konkrečia vieta.

Monsinjoro P. Ščepavičiaus sąvoka „tarp savų“ pirmiausiai apima žemaičių istoriją, kalbą ir kultūrą, taip pat to paties likimo žmonės politinėje tremtyje Sibire. „Tarp savų“ jis jautėsi saugesnis. Šis fak-

tas visiškai susisieja su pradžioje išskelto Z. Baumano mintimis, kai kalbama apie migrantų prigimtinės kultūros tradicijas, kurioms reiškiamas pagarba siejasi su žmonių saugumu bendruomenėje, telkiančioje nukentėjusius individus „savose justicijose“. Monsinjas kalba apie griūvančius bendruomenės saitus, kultūrinių „tradicijų“ kaitą Aukštaitijoje, tačiau kultūrinių etnografinių skirtumų nesureikšmina. Tremčių atvejai paženklinti „nesaugumo pojūčiais“, priklausiusiais nuo politinių aplinkybių. Perfrazuojant Z. Baumaną:

nesaugumo šaknys siekia giliai; jos nukendusios mūsų egzistencijos būsenoje, paženklintos silpnėjančių saitų tarp žmonių, griūvančių ir atsitraukiančių bendruomenių, tendencijų bendras socialines problemas atkurti nukentėjusiųjų individualiuose rūpesčiuose – ir „subsidiarizuoti“ šios kovos uždavinius, paliekant juos troškinti prarastų individų savose justicijose.³⁵

Taip pat Vakarų ir Šiaurės Vakarų Lietuvos pasienio teritorijose gyvenančių žmonių posakojimai rodo jų saugų gyvenimą „tarp savų“. Daugiausia etninių lietuvių turinčiose bendruomenėse konstruojamos „situacinės“ žmonių tapatybės ir taikus saugus atvykėlių prisitaikymas prie aplinkos, kurį gal galime laikyti asimiliacija. Ryškiausiai kultūros savitumu įvardyta kalba. „Namų“ sąvokos per daug nesureikšmintos. Galime manyti,

kad žmonės iš dalies čia gyvena „tarp savų“. Vidinės migracijos atvejai turi savų niuansų, palyginti su priverstine „jėgos“ paveikta migracija svetur, tačiau juos galime priskirti pirmajam modeliui „tarp savų“.

Antra tendencija – tai „situacinės“ pasienio tapatybės, siejamos su įvairių etninių grupių žmonių bendrabūviu „namuose“ ir etnografiniu regionu, kuriame puoselėjamos ne tik lietuviškos, o ir autochtonų ar kitos imigravusios etninės grupės „tradicijos“. Žmonės, migravę Lietuvoje toliau ar tremti į Sibirą, labai gražiai kalba apie savo gimtinę. „O kaip nebrangi gimtinė...“ – sakė Elena iš Salako, gimusi dabartinėje Baltarusijoje, daug migravusi ir buvusi tremtyje Sibire: „kaip brangūs namai, kai išvežė...“ Ypač gražių gimtinės, kartu ir „namų“ vaizdinių pateikia žmonės politinių represijų ar priverstinės migracijos paveikti. Ši faktą patvirtina daugelis pasaulio tyrinėtojų³⁶, taip pat mano etnografinių tyrimų pastebėjimai. Ne mažiau širdingai apie savo „gimtinę, kurią per Antrąjį pasaulinį karą sudegino vokiečiai, pasakojo rusė moteris iš Miliūnų, gyvenanti netoliese – Juodupėje. Ji savo tapatybėje išskyrė religiją, o kultūriniai skirtumai jai neįponavo kaip tapatybės ženklai ir „saugaus bendrabūvio“ garantai. Ji teigė, kad „kokie žmonės yra, su visais sueina... kalba vieną žodį lietuviškai, kitą – rusiškai, – sūnus juokiasi, *ot pakalbėjo*; žmonės tie patys, skiriasi religija“.

Šios rusės moters iš Miliūnų atvejis yra įdomus tuo, kad ji save laiko aukštaite „ruse“ ir gražiai pasakoja, kokie stačiatikių kultūros papročiai. Netolimo-

se teritorijose gyvenančius šeimos narius ji laiko „vietiniais“. „Vietinio“ sąvoką esu užrašiusi Pietryčių Lietuvoje³⁷; ji dažniausiai rodė migravusių žmonių saitus su vietos bendruomene, tačiau ne visada sieta su priklausomybe etnografiniam regionui. Vadinas, kai kurie sėsliau gyvenantys, mažiau migravę kitataučiai žmonės Lietuvos pasienyje save laiko etnografinio regiono gyventojais, kai yra gimę etnografinio regiono teritorijoje, nors laikosi savų kultūrinių „tradicijų“. Ši saugaus bendrabūvio idėja, žinoma, gali būti paveikta gražios nacionalinės kultūros politikos. Mano etnografinių tyrimų duomenimis, ši tendencija būdinga. Tokius požiūrius galime vadinti antruoju modeliu, kai sava įvairių etninių grupių kultūra siejama su žmonių priklausymu multikultūriniam etnografiniam regionui.

Trečia tendencija – pasieniuose gyvenantys žmonės teigia esą ne tik „vietiniai“, bet kartu ir „maišyti“. Du prieštaringi Stanislovo iš Žagarės ir Teresės iš Adutiškio atvejai pabrėžia skirtingą lietuvių nacionalumą ir pagarbą tautinei kultūrai. Mano tyrimų duomenimis, Lietuvoje išgirsime daugiau istorijų, atskleidžiančių naujų žmonių bendrabūvio modelio „mes maišyti“ aspektų. Dauge-liu atvejų, šie žmonės turi Lietuvos ar, D. Daukšo teigimu, keletą pilietybių³⁸, ar „tarpvalstybinę“ tapatybę bei pan. Akivaizdu, kad Lietuvos žmonės, nuskaiddami savo pilietybę ir „priklausomybę tautai“ platesne prasme, savo saugumą iš dalies sieja su vietovės, kurioje gyvena, bendruomene, o kultūros elementai interpretuojami labai įvairiai. Skirtingų

etninių grupių atstovai dažnai įsilieja į vietos bendruomenę su savo kultūra, o „tradiciniai“ kultūros elementai interpretuojami. Apibendrinami turime pabrėžti, kad visi trys modeliai rodo žmonių požiūrių tendencijas, tačiau, žinoma,

gali būti įvairių kitokių individualių požiūrių. Hipotezes apie savo „namų“ modelius patvirtina daugiau naratyvų iš Lietuvos pasienių, o nagrinėdami nacionalumo sampratą toliau, ieškosime naujų tendencijų.

IŠVADOS

Išnagrinėti atvejai iš Lietuvos etnografinių regionų ir pasienių atskleidžia skirtingas žmonių bendrabūvio tendencijas. Visų pirma žmonės jaučiasi saugiai „tarp savų“. Toks modelis paremtas daug migravusio lietuvių tiek Lietuvoje, tiek ir už Lietuvos nuostatomis. Migracija buvo nulemta „jėgos“ – politinių ir darbo aplinkybių. Kultūros regioniškas šiuo atveju nesureikšminamas, o kultūrinių „tradicijų“ elementai vertinami. Antra ryški „priklausomybės tautai“ tendencija sietina su skirtingų etninių ir etnografinių regionų grupių kultūrinė asimiliacija ir savos tautybės išlaikymu. Kai kuriais atvejais šiame antrajame modelyje priklausomybė etnografiniam regionui apibūdinama ne kultūrinėmis tradicijomis, o siejama su „gimtinė“ ir „namais“. Trečioji tendencija – žmonės, kalbėdami apie savo nacionalumą, teigia „esą mišrūnai“. Tokiame modelyje teritorinė priklausomybė siejama su vietoje, kurioje gyvenama. „Vietinis“, priklausantis tautai, yra migravęs žmogus, ilgiau gyvenantis kurioje nors kitoje Lietuvos vietoje. Ši samprata užfiksuota Rytų Lietuvos vietovėse, kur istorijoje buvo didesnė migracija ir pan.

Prisiminę P. Kalniaus mintį, kad pasienio bendruomenių integraciją stabdo Pietryčių Lietuvos bendruomenių užda-

rumas, turime pabrėžti, kad žmonių bendrabūvis keičiasi. Be to, šiuolaikinėje migracijos eroje dar aiškiai skiriasi istorinių ir politinių aplinkybių lemtos situacijos Šiaurės, Rytų ir Pietryčių bei Vakarų Lietuvoje. Multietninė ir multikultūrinė bendruomenė Šiaurės Lietuvoje jaučiasi saugesnė negu Rytų Lietuvoje. Pagarba Kito kalbai ir kultūrai, be abejonės, turėjo didelę reikšmę žmonių „saugumo pojūčiams“ bendraujant. Autochtonai lengviau puoselėjo savo kultūrą ir kartu jautėsi „saugesni“ multikultūrinėje polietninėje aplinkoje. „Tradiciniai“ ir „modernūs“ elementai kultūroje rodo lietuvių prisirišimą prie aplinkos.

Apibendrinami turime sutikti, kad Rytų Lietuvos „kosmopolitinėse paribių situacijose“, Z. Baumano žodžiais, priešais viduje, t. y. dažniausiai svetimšaliais, laikomi ne tik turintys svetimus įpročius, bet taip pat gyvenantys už suvereniteto tikrovės³⁹ ir kontrolės. Etninių grupių kultūrinis suverenitetas, jų kalbos ir „tradicinių“ kultūros elementų puoselėjimas lėmė žmonių saugumo pojūčius ir sutarimą. Nors Z. Baumano teigimu, teoriniu supratimu daugiakultūriškumas degeneruoja į „daugiašališkumo“ realybę⁴⁰, Lietuvos pasienių erdvė, priešingai, atskleidžia gražų kultūrinį požiūrį sutariančių etninių grupių nacionalumą.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Zygmunt Bauman, *A Chronics of Crisis 2011–2016*. London: Social Europe Edition, 2017, p. 16.
- ² Plačiau žr.: Gunther Schlee, Customary Law and the Joys of Statelessness: Somali Realities beyond Libertarian Fantasies, *On Retaliation. Towards an Interdisciplinary Understanding of a Basic Human Condition*. Bertram Turner and Gunter Schlee (eds.). New York and Oxford: Berghahn, 2017, p. 208–214; Thomas Hylland Eriksen and Elisabeth Schober, Introduction: The Art of Belonging in an Overheated World, *Identity Destabilised: Living in Overheated World*. Thomas Hylland Eriksen and Elisabeth Schober (eds.). London: Pluto Press, 2016, p. 1–19.
- ³ Vida Savoniakaitė, Defining Lithuanians, *Lituanus*, Volume 60: 4 (2014), p. 17. Terminą „naratyvų“ tapatybė įtikinamai argumentavo Nigel Rapportas, teigdamas, kad šiuolaikinėje visuomenėje objektyvia laikytina žmonių nuomonė apie jų tapatybes, pateikiamas jų pasakojimuose, žr.: Nigel Rapport, Cosmopolitanism: Actors, Relations and Institutions beyond the Communitarian. Amit Vered and Rapport Nigel, *Community, Cosmopolitanism and the Problem of Human Commonality*. London: Pluto Press, 2012, p. 75–195.
- ⁴ Bauman: „we are made by history while making it, knowingly or not. It is up to us to find answers and give them; in deeds as much as in words“, p. 149.
- ⁵ Ten pat, p. 18.
- ⁶ Ten pat, p. 48.
- ⁷ Ten pat, p. 134.
- ⁸ Andreas Rauh, Einleitung, *Fremdheit und Interkulturalität: Aspekte kulturelle Pluralität*. Andreas Rauh (Hg.). Bielefeld: Transcript Verlag, 2017, p. 7–13.
- ⁹ Petras Kalnietis, *Etniniai procesai Pietryčių Lietuvoje XX a. antrojoje pusėje*. Vilnius: Žara, 1998, p. 13.
- ¹⁰ Irena Regina Merkienė, Prie pirmosios kartos ištakų. Irena Regina Merkienė, Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Šaknys, *Pietryčių Latvijos lietuviai*. Vilnius: Versus Aureus, 2005, p. 29.
- ¹¹ Darius Staliūnas (sud.), *Lietuvos erdvinės sampratos ilgame XIX šimtmečiuje*. Vilnius: UAB „Baltijos kopa“, 2015.
- ¹² Darius Daukšas, Living in the Borderland: The Case of Polish-Lithuanians, *Lituanus*, Volume 60: 4 (2014), p. 55.
- ¹³ Žr. plačiau: Vida Savoniakaitė, Įvadas: ar pažįstame sava ir kita? *Savas ir kitas šiuolaikiniai požiūriais*. Vida Savoniakaitė (sud.). Vilnius: LII leidykla, p. 11–33.
- ¹⁴ Martin Butler, Paul Mecheril, Lea Brenningmeyer, Introduction, *Resistance: Subjects, Representations, Contexts*. Martin Butler, Paul Mecheril, Lea Brenningmeyer (eds.). Bielefeld: Transcript Verlag, 2017, p. 7–15.
- ¹⁵ Marcus Rudolf, Casamance Secession: National Narratives of Marginalization and Integration, *Politics and Policies in Upper Guinea Cost Societies: Change and Continuity*. Christian K. Hojbjerg, Jacqueline Knorr, and William P. Murphy (eds.). New York: Palgrave Macmillan, 2017, p. 187–202, 189.
- ¹⁶ Stephen Gudeman & Chris Hann, Introduction: Self-Sufficiency as Reality and as Myth, *Oikos & Market: Explorations in Self-Sufficiency after Socialism*. Stephen Gudeman & Chris Hann (eds.). New York and Oxford: Berghahn, 2017, p. 1–23, 15.
- ¹⁷ Tyrimuose remiuosi 404 pusiau struktūruotais interviu: LIIBR F73 2342(12-13): Lietuvos istorijos instituto Rankraščių kolekcija, Vida Savoniakaitė, „Lokalios bendruomenės [Local Communities]“. VSA TT 1-74: Vida Savoniakaitė, Etnografinių rankraščių kolekcija „Lokalios bendruomenės. Tautinis tapatumas [Local Communities: National Identity]“.
- ¹⁸ Anne Sigfrid Gronseth, Empathic Relations with Tamil Refugees: Challenging Morality and Calling for Ethic of Knowledge Creation, *The Ethics of Knowledge Creation: Transactions, Relations and Persons*. Lisette Josephides and Anne Sigfrid Gronseth (eds.). New York and Oxford: Berghahn, 2017, p. 29–48.
- ¹⁹ Ten pat, p. 42–43.
- ²⁰ Anthony P. Cohen, A sense of time, a sense of place: the meaning of case social association in Whalsay, Shetland, *Belonging: Identity and Social Organisation in British Rural Cultures*. Anthony P. Cohen (ed.). Manchester: Manchester University Press, 1982, p. 21–49. Regioninių procesų tyrimai įgavo naujų teorinių aspektų, žr.: Kurt Muhler, Karl-Dieter Opp, *Regionl-Nation-Europa. Die Dynamik regionaler und uberregionaler Identifikation*. Wiesbaden: VS Verlag fur Sozialwissenschaften, 2006.
- ²¹ Andreas Rauh, Einleitung, *Fremdheit und Interkulturalität: Aspekte kulturelle Pluralität*. Andreas

- Rauh (Hg.). Bielefeld: Transcript Verlag, 2017, p. 7–13.
- ²² Franz-Peter Burkund, Von Gasten un Menschenfressern. Zur kulturellen Wahrnehmung von Fremdheit, *Fremdheit und Interkulturalität: Aspekte kulturelle Pluralität*. Rauh Andreas (Hg.). Bielefeld: Transcript Verlag, 2017, p. 41–58; Vered Amit and Nigel Rapport, *Community, Cosmopolitanism and the Problem of Human Commonality*. London: Pluto Press, 2012.
- ²³ Wirth 1938; cit. iš Julie-Anne Boudreau, *Global Urban Politics: Informalization of the State*. Cambridge: Polity Press, 2017, p. 8.
- ²⁴ Boudreau, p. 10.
- ²⁵ Ten pat, p. 105.
- ²⁶ Bronė Stundžienė teigia, kad iš dainų atkurtini pagrindiniai šeimos naratyvo kontūrai, nagrinėjama giminytė; pačiau žr.: Bronė Stundžienė, Šeimos naratyvas dainose: ritualo atodanga ir kintančių kontekstų reikšmė, *Tautosakos darbai* 51, 2016, p. 156.
- ²⁷ Judith Schlehe, Lebenswege und Sichtweisen im Übergang: Zur Einföhrung in die interkulturelle Geschlechterforschung, *Interkulturelle Geschlechterforschung: Identitäten-Imaginationen-Repräsentationen*. Judith Schlehe (Hg.). Frankfurt/New York: Campus, 2001, p. 9–26.
- ²⁸ Anthony P. Cohen, *Belonging: the experience of culture, Belonging: Identity and Social Organisation in British Rural Cultures*. Cohen Anthony P. (ed.). Manchester: Manchester University Press, 1982, p. 1–20.
- ²⁹ Žmonių patriotiškumo, kartu ir nacionalumo šaknys šioje multietninėje Lietuvos teritorijoje, buvusioje Vilniaus gubernijoje, 1919 m. Lietuvos–Vilniaus krašto pasienyje, siekia giliai. 1930 m. minint Vytauto Didžiojo 500 metų jubiliejų, Salako tautininkų iniciatyva sklype prie aikštės, kur manyta stovėjęs bažnyčia, šalia ten palaidotų žuvusių nepriklausomybės kovų dalyvių buvo pastatytas Nepriklausomybės paminklas, kurį sudarė kiek pakeltas ant laiptelių betoninis pje-destalas ir skulptūrinė kompozicija (777 pav.; savamokslis skulptorius M. Farbmanas-Rytvė, kuriam talkino Petras Jasinavičius) žr.: www.salakas.lt [žiūrėta 2017 11 02]. Etninių grupių bendrabūvio analogijų, kai žmonės gražiai puoselėjo lietuviybę, o įvairių etninių grupių kultūros „tradicijos“ asimiliuojasi, pamatysime Pietryčių Lietuvoje Dieveniškų apylinkių pasienyje. Žr.: Vida Savoniakaitė, Introduction: Belonging on European Borderlands. Jasper Bastian, *A Road Not Taken. The Lithuania-Belarus Borderland: A Journey to a Lost Time*. Šaltinių rinkinys: autorinis meninių / etnografinių nuotraukų su etnografiniais naratyvais ir komentarais albumas. Dortmund: Buchbinderei Tewes 2017, p. 37–45.
- ³⁰ Vitalija Stravinskienė, Tarp sugyvenimo ir priešiško: tarptautiniai santykiai Rytų ir pietryčių Lietuvoje (1944–1953), *Savas ir kitas šiuolaikiniais požiūriais*. Vida Savoniakaitė (sud.). Vilnius: LII leidykla, p. 163–178.
- ³¹ Migracijos procesuose atsiranda „daugkartinių namų“ sampratos, žr. Sabine Strasser, Dynamiken der Deterritorialisierung oder: Wie Bewegung in die Sozialanthropologie kam, *Interkulturelle Geschlechterforschung: Identitäten-Imaginationen-Repräsentationen*. Judith Schlehe (Hg.). Frankfurt/New York: Campus, 2001, p. 29–51, 46.
- ³² Rapport, p. 75–195.
- ³³ Bauman, p. 148.
- ³⁴ Ten pat, p. 146.
- ³⁵ Bauman: “the roots of insecurity go deep”; they are sunk in our mode of existing, marked by weakening inter-human bonds, the crumbling and falling apart of communities, the tendency to recreate our common social problems into individually suffered worries – and ‘subsidiarising’ the task of fighting them to the bereaved individuals left to stew in their own justices”, p. 146.
- ³⁶ Heike Drotbohm, Frozen Cosmopolitanism: Coping with Radical Deceleration in Cape Verdean Contexts of Forced Return Migration. *Identity Destabilised: Living in Overheated World*. Eriksen Thomas Hylland and Schober Elisabeth (eds.). London: Pluto Press, 2017, p. 42–58.
- ³⁷ Vida Savoniakaitė, Šiuolaikiniai dzūkai ir suvalkiečiai. Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė, *Lietuvos kultūra: Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*. Žilvytis Šaknys (sud.). Vilnius: LII leidykla, 2009, p. 160–161.
- ³⁸ Daukšas, p. 43–61.
- ³⁹ Bauman, p. 162.
- ⁴⁰ Ten pat, p. 18.